

SZAKOLCZAI ATTILA

TÖMEGMOZGALMAK MISKOLCON, 1956. OKTÓBER 25–26.

Október 25-re Miskolcon kialakultak a sztálinista rendszer lebontásáért küzdő különböző csoportok, sőt bizonyos együttműködés is kialakult közöttük. Október 22-én este a nehézipari műszaki egyetemen megtartott nagygyűlés résztvevői tizenegy pontból álló követelést fogadtak el, másnap a DIMÁVAG-ban pedig megszületett a borsodi forradalom általánosan elfogadott huszonegy pontos programja. A munkások megbízottat küldtek az egyetemre, akinek az állandó kapcsolattartás volt a feladata.¹ Mindkét helyen intézményesült vezetés született már október 23-án: az egyetemen az úgynevezett Diákpárlament, a DIMÁVAG-ban pedig a Munkásszervező Bizottság, amely a következő napon munkástanácsá alakult át. Mindkettőben jelentős szerepet kaptak a párttagok, ami jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a helyi párt- és tanácsi vezetés elfogadja őket. A diákok és a nagyüzemi munkások fellépését részben támogatta Földvári Rudolf, a megyei pártbizottság 1956 nyaratól a reformok mellé álló első titkára, valamint a rendszer reformját célzó követeléseket átmenetileg vállaló más pártvezetők, köztük Déri Ernő, a városi első titkár és Grósz Károly, a megyei pártbizottság agitációs és propagandaügyekért felelős titkára. A különböző gyűléseken fenntartásokkal bár, de általában egyetértésükről biztosították a programokat – az azokban megfogalmazott külpolitikai jellegű követelések kivételével. Álláspontjukat hitelesítette, hogy október 23-án a megyei lapban, az *Északmagyarországban* megjelentették az egy héttel korábban az MDP KV-nak megküldött, erősen kritikus állásfoglalásukat, és hogy Földvári október 24-én a pártbizottság nevében – ugyancsak az *Északmagyarország* hasábjain – visszautasította Gerő Ernő előző napi rádióbeszédét.

E három csoport együttműködésének köszönhetően október 25-ig Miskolcon nem került sor nagyobb tüntetésre. Október 24-én megállapodás született, hogy egy küldöttség viszi föl Budapestre a megfogalmazott pontokat. Földvári Rudolf vállalta, hogy a munkás- és diákküldöttekkel tart, és segít eljuttatni a követeléseiket a pártközpontba, Nagy Imréhez. Ennek fejében a diák- és munkásvezetők megígérték, hogy nem kezdeményeznek tüntetést, sőt igyekeznek megakadályozni azt. Október 24-én a megállapodás ellenére mégis utcára vonuló kisebb csoportokat a karhatalom – Földvári egyetértésével – fegyverhasználat nélkül feloszlatta. Az első napokban tehát sikerült elkerülni az összeütközést a készülségbe helyezett fegyveres erőszakszervekkel.

Október 25-én reggel feszült volt a helyzet a városban, több helyen is tüntetésre készültek. Ebben része volt a Kossuth rádió egymásnak ellentmondó híradásainak: az „ellenforradalmi puccskísérltet” felszámolásáról, illetve az „ellenforradalmi bandák további garázdálkodásai-

¹ Tamás János kihallgatási jegyzőkönyve (a továbbiakban jkv.), 1957. március 12. Újlaky Csaba vizsgálati dossziéja. Történelmi Hivatal (a továbbiakban TH) V-145 092.

ról”. Miskolcon – mint mindenütt az országban – léteztek az egyébként is fenntartással fogadott hivatalos hírforrásokon kívüli információs csatornák, így elsősorban a vasutasok és a Budapestről érkezők számoltak be arról, hogy szovjet katonák lövik a munkásokat. A hírek haragot és elkeseredést szültek, elemészte a reményt, amely Nagy Imre miniszterelnöki kinevezéséből fakadt. Aggodalmat keltett ugyanakkor annak a lehetősége, hogy még mielőtt Miskolc csatlakozni tudott volna, leverték a budapesti megmozdulást – aminek valószínűségét alátámasztani látszottak a városon átvonuló szovjet csapatok.

A fegyveres testületek fokozták védelmi előkészületeiket. A honvédség, a határőrség és a belső karhatalmi zászlóalj összekötő tiszteket küldött a megyei rendőr-főkapitányságra (korabeli nevén a megyei főosztályra). Feladatuk a kapcsolattartáson túl az volt, hogy irányítsák, felügyeljék az alakulatuktól a főosztály védelmének megerősítésére az előző napokban küldött egységeket. A különböző fegyveres testületeket viszonylag magas rangú és beosztású tisztek képviselték: a belső karhatalmat Kácsor Gyula államvédelmi százados, a zászlóalj törzsfőnöke (aki 1956 után a megyei rendőr karhatalom parancsnoka lett, amíg fegyelmi úton el nem távolították), a határőrséget Bárány Imre százados, politikai helyettes és a honvédséget Majoros főhadnagy.² Kucsera László alezredes, a megyei főosztály parancsnoka mintegy harminc-harmincöt puskát adatott ki az üzemeknek. Arra az esetre, ha a budapesti fegyveres harcok Miskolcra is áterjednének, a rendőröknek parancsot adott a fegyverhasználatra is, de csak abban az esetben, ha támadás éri őket. A honvédségnél elrendelték a riadókészültséget, a tisztek számára az összetartást, vagyis ők sem hagyhatták el az állomáshelyüket. A parancsnokok egyeztették a védelmi terveket, személyre szólóan kijelölték a katonák helyét, tűzkész állapotba hozták a raktárban tárolt fegyvereket. A laktanyák védelmére nehézfegyvereket – légvédelmi ágyút, golyószórót – is felállítottak. A vezérkartól érkezett utasításnak megfelelően biztonságos helyre zárták a legfontosabbnak tekintett okmányokat, így a mozgósítási terveket a városi kiegészítő parancsnokság épületéből átvitték a megyei kiegészítő parancsnokság pánccélsekreányébe. Az utasítás a laktanyák és általában a katonai dokumentumok védelmét szabta ki a katonai egységek feladatául, ennek érdekében felhatalmazást adott a fegyverhasználatra is.³

Zombori Sándor alezredes, helyőrségparancsnok nehézfegyverzettel ellátott osztagokat rendelt ki a bevezető utak ellenőrzésére, úgy igazítva el őket, hogy a felszólításuk ellenére megállni nem hajlandó gépkocsik kerekét lőjék ki. A karhatalmi riadóterv szerint megerősítették a környező KÖMI-táborok (Edelény, Tiszapalkonya), valamint Miskolcon a pártbizottságok, a posta és a vasútállomás őrségét.⁴ Zombori alezredes hat szakaszt (mintegy százhusz harcost tíz-tizenkét tiszttel) vont be a város környéki ütegektől is. Stúdiót szereltetett fel a laktanya egyik helyiségében, hogy tömegdemonstráció esetén hangszórón keresztül szólhassanak nagyobb tömeghez is.⁵ (Éppen ellenkezőleg cselekedtek a városházán, ahol leszerelték, és a pincében zárták el a hangos híradó mozgatható berendezéseit, nehogy azt a tüntető tömeg megkaparintva saját érdekeinek szolgálatába állítsa.) Földvári Rudolf a pártbizottság vezető munkatársait viszonylag széles körű felhatalmazással küldte ki a nagyüzemekbe, hogy igyekezzenek megőrizni a párt befolyását, és hogy biztosítsák a folyamatos párbeszédet.

2 Kácsor Gyula államvédelmi százados jkv. Miskolc, 1956. november 1. körül. Belügyminisztérium Központi Irattára (a továbbiakban BMKI), belső karhatalom iratanyaga, 36. ő. e.

3 A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése. Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban HL) 1956-os gyűjtemény, 6/74. ő. e.

4 Az 5. honi légvédelmi tüzér ezred jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 4/32. ő. e.

5 Tóth Ferenc jkv. 1957. június 6. Zombori Sándor vizsgálati iratai (a továbbiakban vizsg. ir.) TH V–146 307.

A szerveződé munkásság és az egyetemisták továbbra is arra törekedtek, hogy elkerüljék az összetűzést a fegyveres erőkkel. Küldöttségeik tárgyaltak Zombori alezredessel, Pásztor Károly ezredessel, a megyei hadkiegészítő parancsnokság vezetőjével, és a politikai főcsoportfőnökségről Miskolcra érkezett Kossovics Gyula alezredessel. Kérték, hogy a honvédség csatlakozzon követeléseikhez, esetleg a tüntetéshez is. A pontok osztatlan támogatását Zombori a megyei pártbizottságtól kapott tájékoztatás szerint visszautasította, tekintettel a Varsói Szerződésből való kilépést és a szovjet csapatok kivonását követelő részekre, miközben igyekezett lebeszélni a küldötteket a tüntetésről, és ellenezte a sztrájk meghirdetését is.⁶

A legforróbb helyzet a DIMÁVAG-ban alakult ki, ahol a dolgozók felháborodva tapasztalták, hogy az előző nap folyamán összeállt küldöttség nem utazott el Budapestre. Gyávasággal, áruházzal vádolták a munkástanács vezetőit, nem hallgattak már rájuk sem. Hiába zárták be a kaput, egy közel százfős csoport kitört, és elindult a város felé. A munkástanács tagok és Huzsvári Kálmán, a gyár párttitkára csak ideig-óráig tudták megakadályozni a munka beszüntetését – még nyolc óra előtt megszólalt a gyári duda. Feszült volt a helyzet a Nehézszer-számépgyárban is: a munkások tüntetni készültek. Szitovszky Zoltán vezetésével küldöttség ment át tájékozódni a DIMÁVAG-ba, ahová ekkortájt érkezett meg Földvári Rudolf nemzeti zászlóval díszített gépkocsiján. Földvári bejelentette, hogy telefonon beszélt Nagy Imrével, aki megígérte, hogy fogadja a borsodi dolgozók küldöttségét. Szitovszky beszámolója után a Nehézszer-számépgyárban úgy határoztak, hogy csatlakoznak a Budapestre induló delegációhoz, képviselőiknek a nagyüzemi pártbizottság adott megbízólevelet.⁷ Turbók Gyula és Huzsvári Kálmán annak érdekében, hogy a dolgozókat a gyárkapukon belül tartsák, ülősztrájkot hirdetett, majd elindult a küldöttség, amelyhez Mezőkövesdnél csatlakoztak az egyetemisták.

A küldöttségnek szüksége volt Földvári Rudolf segítségére, hogy eljusson a fővárosba, az Akadémia utcai pártközpontba. Útjuk során szovjet és magyar katonák, államvédelmiek többször megállították, igazoltatták őket, de minden esetben továbbengedték a megyei első titkár vezette csoportot. A viszontagságok és a távolodás a biztonságot adó gyártól és munkatársaiktól, valamint a közeledés az MDP fellegvárához fokozta a küldöttek bizonytalanságát, készségét az ellentétek tompítására, így Földvári és a munkásküldöttek megegyeztek abban, hogy a külpolitikai vonatkozású pontokhoz nem kell ragaszkodni, azok amúgy sem szerepeltek a DIMÁVAG eredeti programjában. A diákok továbbra is radikális álláspontot képviseltek – igaz, az ő eredeti programjuk tartalmazta is ezeket a követeléseket –, számon is kérték Földvárit, hogy miért nem tud ezekkel azonosulni.⁸ Kistarcsán a társaság többsége elakadt, onnan a helyi pártbizottság egyik munkatársa kalauzolta be Földvárit, a DIMÁVAG küldötteként Bogár Károlyt, valamint Szitovszky Zoltánt és Nagypál József egyetemistát Budapestre. A XIV. kerületi pártbizottságról Földvári telefonált Miskolcra, ahonnan Déri Ernő adott tájékoztatást a történetekről, a munkásválasztmány megalakulásáról.

Nem sokkal a véres mészárlás után értek az Akadémia utcához. Szemközt velük „Gyilkos Gerő!”-t üvöltő tömeg szaladt, egy orosz nyelvű könyveket áruló üzlet árukészletéből máglyát raktak az utcán, a távolból szórványos lövöldözést hallottak, egy-két rövid sorozat a fejük fölé csapódott a falba. Folyamőröket láttak homokzsákokból hevenyészett géppuskafészekben, egy kilőtt katonai terepjáróban két-három halott magyar katonát. Az Akadémia utcába

6 Zombori jkv. 1957. április 30. Zombori vizsg. ir. Uo.

7 Szitovszky Zoltán vallomása a bírósági tárgyaláson. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) XX-5-h Földvári Rudolf és társai pere (a továbbiakban Földvári-per). Bírósági iratok (a továbbiakban bír. ir.) 791. o.

8 Földvári önvallomása (a továbbiakban önv.). 1958. február 17. MOL XX-5-h Földvári-per. Operatív iratok (a továbbiakban op. ir.) I. kötet.

befordulva civil ruhás géppisztolyosok falhoz állították őket, és csak akkor engedhették le fel tartott kezüket, miután Földvári igazolta magát. Először csak Földvárit engedték be a pártköz pontba, a többieket az utca túloldalán lévő tudakozóba vitték, amelynek a bejárata mellett mintegy tíz, sorba rakott holttestet – civileket és határőröket – láttak. Itt vártak – félig-med dig letartóztatva – a történetektől még mindig sokkos állapotban lévő katonák között. Sötéte déskor jött értük Földvári, és átvitte küldött-társait a pártszékházba, ahol rövid időre találko ztak Nagy Imrével.⁹

Földvári a délutáni KV-ülés után beszélt Nagy Imrével, akinek megmutatta a DIMÁVAG 21 pontját. Földvári három csoportra osztotta a követeléseket: elfogadhatókra, megvitatand ókra és elítélendőkre. Mindenképpen ez utóbbiba sorolta a külpolitikai vonatkozásúakat, és valószínűleg Nagy Imre előtt is igyekezett ezek fölött átsiklani, részint azért, hogy annál eredményesebben figyelmeztethesse a miniszterelnököt a gazdasági és szociális követelések kielégítésének halaszthatatlanságára. Ezt erősíti meg Nagy Imre válasza, aki – amikor este ta lálkozott a küldöttség többi tagjával – azt mondta, hogy követeléseiket beépíti kormányprog ramjába, és ne vegyék rossz néven, ha azokat túl is teljesíti. Nagy Imre ezt október 25-én sem miképpen sem érthette a szovjet csapatok kivonására vagy a Varsói Szerződés felbontására.¹⁰

Tekintettel az idő előrehaladtára a visszautat már nem kockáztatták meg a küldöttek, és a pártközpont várótermében töltötték az éjszakát. Földvári azt tervezte, hogy részt vesz a Köz ponti Vezetőség másnapra összehívott ülésén, ezért a küldöttség Miskolcra való visszajutásá nak biztosítása érdekében Bogár Károly részére kiállíttatott egy orosz nyelvű igazolványt.¹¹ Földvári a Nagy Imrével való találkozás után telefonált Miskolcra, és beszámolt a tárgyalás eredményeiről. Úgy tájékoztatta a megyei pártbizottságot, hogy Nagy Imre egyetért a bete rjesztett követelésekkel. A hír gyorsan és viszonylag széles körben elterjedt Miskolcon. A vá rosi kiegészítő parancsnokság éjszaka táviratot küldött Nagy Imrének, amelyben örömmel üd vözölkék, hogy „a Borsod megyei munkásküldöttség által bete rjesztett javaslatokat elfogadta Nagy Imre elvtárs. Programjának megvalósításához minden erőnkkel hozzájárulunk, és támo gatjuk.”¹² Földvári számára a gazdasági és szociális kérdések voltak a fontosak, Miskolcon azonban a politikai követelésekre helyeztek nagyobb súlyt, így Nagy Imre üzenetéből ham is következtetéseket vont le a megmozdult társadalom. Ez is hozzájárult a küldöttek ünnepi fo gadtatásához október 27-én – miközben a Nagy Imre válasza és a valóság (további szovjet csa patok átvonulása, hírek a budapesti felkelők elleni harcról) közötti ellentmondás növelte az általános feszültséget.

Október 25-én a Miskolcon maradt pártvezetők hiába próbálták megakadályozni a tünte tést. A DIMÁVAG szirénája még a küldöttség elindulása előtt megszólalt, és nagyot szólt, nem volt mód mindenhol megmagyarázni a történeteket. Általános rémület lett úrrá a városon. A munkások és diákok szervezői a fegyveres testületek erőszakos fellépésétől félték, a fejét (Földvárit) vesztett pártvezetés pedig az 1946-os események megismétlődésétől. (1946 nyarán a kommunisták által feltüzelt munkások meglincseltek két feketézéssel gyanúsított személyt. A népítéletet követően a rendőrség többeket letartóztatott, mire a diósgyőriek meg ostromolták a rendőrkapitányság épületét, az ablakon kidobták, és megölték a rendőrkapit-

9 Interjú Bogár Károllyal. Készítette Molnár Adrienne, 1991. 1956-os Intézet Oral History Archívum, 253. sz. (A továbbiakban Bogár-interjú, OHA, 253. sz.) 167–168. o.

10 Földvári vallomása a bírósági tárgyaláson. MOL XX-5-h Földvári-pe: Bf: ir. 626. o.

11 Bogár-interjú, OHA, 253. sz. melléklete.

12 Miskolc város kiegészítő parancsnokságának távirata Nagy Imre miniszterelnökhöz. 1956. október 25. 23 óra. Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban PIL) 290. f. 1/22. ő. e. 294. o.

tányt.) A kölcsönös aggodalomból született meg a megállapodás: a tüntető tömeget tereljék el a belvárosból – eredetileg a megyei rendőr-főkapitánysághoz közeli Béke tér lett volna a demonstráció színhelye –, vigyék ki a városszéli Egyetemvárosba. Ez a hír úgy terjedt el, hogy a pártbizottság hirdette meg a tüntetést – hogy tájékoztatást adjon a budapesti eseményekről –, amelyen óriási tömeg, tízezrek vettek részt: az üzemek, intézmények jelentős része párt- és állami vezetőivel együtt vonult fel.¹³ Megnyugtatóan hatott az is, hogy a megyei pártbizottság (ma Hermann Ottó Múzeum) előtt elvonulókat zászlólengetéssel fogadták, és – a Központi Vezetőségtől érkezett utasításra – éppen ekkor szerelték le az épület homlokzatáról a vörös csillagot.¹⁴ Egyidejűleg lekerült a csillag a megyei rendőr-főkapitányság és a hadosztály-parancsnokság épületének homlokzatáról is.

Az egyetemisták megrémültek a végeláthatatlan sorokban hömpölygő emberáradat láttán, fogadásukra, a nagygyűlés levezetésére nem voltak felkészülve, sebtében szereltek össze hangosítást, hogy szólni tudjanak az egyre áradó sokasághoz. Az egyetem és a DIMÁVAG követeléseinek elhangzása után a Debrecenben járt Galánffy László zeneiskolai igazgató beszámolt az ott történetekről, és felolvasta a debreceniek pontjait. Fokozta a győzelmi mámort, hogy jelen voltak, és egymás után szólaltak meg a helyi hatalom képviselői: Zombori alezredes bejelentette, hogy a honvédség támogatja az egyetem és a DIMÁVAG jogos követeléseit. Figyelmeztetett arra, hogy a honvédség minden rendzavarást meg fog akadályozni, amibe beleérthető volt a demonstrálók védelme az esetleges zavarkeltőkkel, de akár az ÁVH-val szemben is.¹⁵ Rozgonyi Ernő, a megyei tanács oktatási osztályának vezetője a megyei tanács üdvözlétet tolmácsolta. Nagy Attila színművész elszavalta a *Szózatot*, majd a tömeg kitartó követelésének engedve a *Nemzeti dalt*, de a tüntetők ekkor már nem elégedtek meg a szavakkal: tetekre, eredményre vágytak. Az üzemek és intézmények jelen lévő dolgozói képviselőket választottak, hogy megtárgyalják a szükséges feladatokat, lépéseket. A küldöttgyűlés, amely kezdetben munkásválasztmánynak, megyei sztrájkbizottságnak, majd délutántól megyei munkástanácsnak nevezte magát, elrendelte a sztrájkot az egész megyére kiterjedően. Hosszú vita után úgy döntöttek, hogy a sztrájk nem vonatkozik a közlekedés, a közellátás, a bányák és az egészségügy dolgozóira.¹⁶ Ez kétszeresen is növelte a határozat súlyát. Egyfelől jelezte az új hatalmi szerv józanságát, készségét az önmérsékletre, másfelől ott lebegett a fenyegető lehetőség, hogy amennyiben követeléseiket nem teljesítik, általánossá válhat a sztrájk. A sztrájkbizottság elhatározta, hogy délután folytatják a legfontosabb teendők megtárgyalását, majd bejelentették, hogy a sztrájkról hozott határozatot még a délután folyamán kinyomtatják.

Ezzel teljesült a legfőbb követelés, megszületett a forradalom helyi vezető szerve, kimondták a sztrájkot, de a tömeg továbbra sem akart feloszlani. Ezért Nagy Attila felszólította a tüntetőket, hogy az addigi rendet megőrizve fegyelmezetten vonuljanak vissza a városba, ahol a megmozdulás a Petőfi-szobornál fejeződik be. A nagyobb biztonság érdekében Rozgonyi Ernő – akit a munkásválasztmány elnökévé választottak – motorbiciklin megelőzve a gyalog vo-

13 M. Kiss Csaba interjúja Nagy Attilával az 56-os miskolci eseményekről. *Heti Hírnök*, 1989. július 5. Lásd még Keller János és társainak pere. Miskolci Megyei Bíróság (a továbbiakban MMB) Nb. 181/1958. elsőfokú ítélet. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Mezőcsáti Fiókleveletára (a továbbiakban Mezőcsáti lt.).

14 Nagy Attila ne jöjjön Miskolcra – mondja egy Münniches. *Heti Hírnök*, 1989. augusztus 9.

15 Záhonyi Brunó jkv. 1957. március 5. Zombori vizsg. ir. TH V-146 307. Lásd még Keller és társainak pere. MMB Nb. 181/1958. Keller az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt. Zombori felszólalását lásd Ungváry Rudolf: *Utána néma csönd*. Budapest, 1991, Történelmi Igazságtétel Bizottsága-1956-os Intézet, 240–241. o.

16 A Nagy-Miskolci Munkástanács sztrájkbizottságának határozata. Közli: Rásó József. In *1956 dokumentumai a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban*. Miskolc, 1998, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 40. o.

nulókat a megyei rendőr-főkapitányságra sietett, hogy jelezze a tömeg közeledtét. Kucsera alezredes is úgy értékelte a helyzetet, hogy nincs értelme erőszakkal betartatni a gyülekezési tilalmat, tudomásul vette a sztrájkbizottság megalakulását, így Rozgonyi megnyugodva hívhatta meg a rendőrség képviselőjét a délutánra meghirdetett ülésre.¹⁷ Rozgonyin kívül is érkeztek hasonló céllal küldöttségek a főkapitányságra, amelyeket ugyancsak arról biztosított Kucsera, hogy nem kíván erőszakot alkalmazni a tüntetőkkel szemben.

A fegyveres konfliktus veszélye azonban ezzel még nem múlt el. Miskolc határában a tüntetők egy felvonuló szovjet egységbe ütköztek, a tömeg szembefordult a katonákkal, szidalmazni kezdte őket, köveket keresett a megtámadásukra, és felhangzott a „Mars ki ruszki!” félreérthetetlen jelszava. A számukra is fenyegető helyzetben a katonák már levették a vállukról a géppisztolyt, amikor Nagy Attilának egy szovjet tisztól sikerült engedélyt kapnia, hogy az egyik tehergépkocsira felállva megpróbálja lecsillapítani a tömeget. Ez az Egyetemvárosban szerzett tekintélyének köszönhetően sikerült, sőt a szovjeteket is rá tudta venni arra, hogy átmenetileg vonuljanak vissza, és csak a tömeg elhaladta után folytassák az útjukat. A tüntetők továbbindultak, és amikor a Honvéd Kórháznál újabb szovjet egységbe ütköztek, a korábbi példa alapján ismét sikerült elhárítani az összetűzést. A felvonulók félúton találkoztak a nyomdából érkező újságírókkal, akik szétesztették közöttük az *Északmagyarország* különkiadásának tízezer példányát. Az események azonban már részint túlhaladták a végre megjelent követeléseket, a sokaság most már a sztrájkbizottság által hozott határozatok kinyomtatását várta. A demonstráció Nagy Attila és Szűcs Iván színészek szavالاتai és a DIMÁVAG követelésének ismételt felolvasása után fejeződött be. A megmozdulás lezárására ismét Nagy Attila találta meg a legmegfelelőbb formát: felszólítására a résztvevők a talapzat köré helyezve zászlajaikat ünnepi díszbe öltöztették az 1848-as forradalom és szabadságharc szimbólumává vált költő szobrát.¹⁸ A szervezeten kivonuló munkások zöme együtt tért vissza a gyárakba, de továbbra is maradtak tüntető csoportok a belvárosban, amelyek lerombolták a szovjet emlékművet, majd a nyomda elé vonultak, hogy megvárják az ígért röplap megjelenését.

Ezen az egyetemvárosi nagygyűlésen választódott ki a miskolci forradalom vezérkarának másik csoportja: Nagy Attila, aki személyével, szavالاتaival megtestesítette a megmozdulás 1848-at idéző szellemiségét, Papp Miklós, a DIMÁVAG munkástanácsának küldötte, aki az Egyetemvárosban, majd a Petőfi-szobornál is felolvasta a követeléseket, ezáltal általános ismertségre tett szert, és Zombori alezredes. A Budapestre utazott küldöttek mellett ők lettek a forradalom megyei szintű vezetői, de itt kerültek pozícióba azok közül is többen, akik különböző helyi vagy speciális testületek irányítói lettek a későbbiekben, mint Keller János, a Lenin Kohászati Művek munkástanácsának leendő elnöke, Nagy Barnabás, a miskolci rádió vezetője, Újlaky Csaba, a hangos híradó irányítója stb.

Az egyetemen megalakult – magát ekkor már megyei munkástanácsként meghatározó – bizottság délután ülést tartott az LKM műszaki klubjában (ma Bartók Béla Művelődési Ház). A gyűlés kezdetére már az igazolványok is elkészültek. Noha meglehetősen fejtelenség uralkodott a megbeszélésen, és Rozgonyi Ernő, a munkástanács elnöke nem volt képes megfelelően kézben tartani, irányítani a vitát, mégis jelentős eredmények születtek. Megalakult a megyei munkástanács vezérkara, Papp Miklós mellett Deme László, a megyei tanács elnökhelyettese lett a munkástanács elnökhelyettese, de a párt képviselői is helyet kaptak a vezetőségben. A munkástanács személyi összetétele azonban kezdettől nem garantálta, hogy képesek lesznek

17 Keller és társainak pere. MMB Nb. 181/1958. Nagy Béla az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt. Lásd még Nagy Barnabás és társainak pere. MMB Nb. 1231/1957. Vörös Balogh István az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt.

18 Nagy Attila önv. MOL XX-5-h Földvári-per. Op. ir. 7. kötet.

megbirkózni a rájuk zúduló feladatokkal. Az elnökség tagjai közül egyedül Papp Miklós volt az, aki feltétel nélkül és a tömeg számára is egyértelműen a forradalmi tömeget képviselte, mellette a megyei adminisztráció szürke emberei jutottak pozícióba. Igaz, a testület eleve ideiglenesnek tekintette magát, össze is hívták október 29-re a végleges megyei munkástanácsot megválasztó nagygyűlést.¹⁹ A megalakulás körülményei és a megyei első titkár távolléte egyaránt arra készítették az ideiglenes vezetőséget, hogy csak a legszükségesebb, tűzoltó jellegű intézkedéseket hozzák meg, minden mással igyekezzenek megvárni a budapesti küldötteket, elsősorban Földvári Rudolfot.²⁰ Az ülésen – civilben – ott volt egy államvédelmi tiszt és Majtényi Sándor százados, a városi rendőrkapitányság vezetője. Amikor az elnöki asztalnál ülő Nagy Attila felismerte a küldöttek között Majtényit, megkérdezte tőle jövelete célját, majd az elnökségi tagok közé hívta. Nagy Attila lépése egyszerre mutatja a meglévő félelmet (mit akarhat a rendőrség a munkástanács ülésén) és a szervezetlenséget (nem tudott Majtényi meghívásáról). Az pedig, hogy a városi rendőrkapitány a munkástanács elnöki asztalához került, a valóságosnál jobbnak, szorosabbnak mutatta a két testület kapcsolatát.

Az ülés folyamán számos felhívást szövegeztek meg. Ezekben megismételték a legfőbb követeléseket, kiegészítve azokat a forradalomban részt vettek számára követelt amnesztiával, és ismét bejelentették az egész megyére kiterjedő korlátozott sztrájkot. Ugyanakkor segítettek Valkó Mártonnak, az LKM igazgatójának abban, hogy a gyárban ne álljon le a munka az olyan helyeken, ahol a sztrájk az előkészített anyag vagy a berendezések tönkremenetelét eredményezné. Szorgalmazták a munkástanácsok alakítását, különös tekintettel az október 29-re meghirdetett választógyűlésre. Az üzemek és intézmények képviselőit felszólították, hogy a maguk területén segítsék a munkástanácsok megalakítását, és ehhez meg is adták a szükséges szempontokat.²¹ Egyfajta szakosodás is megindult, a MÁV-ot képviselő Kiss Józsefet (a megyei munkástanács majdani elnökét) nevezték ki a közlekedési csoport vezetőjévé. Az üzemek értékeinek megvédése érdekében felszólították a munkásokat gyári őrségek alakítására. A munkástanács ezen első ülésén Lővei István tett javaslatot egy forradalmi védelmi szerv megalakítására. Ennek nyomán jött létre az 1957–1958-as bűnvádi eljárások során diabolikussá növelt ügynevezett def-csoport.²² Éjszaka már munkásokkal megerősített járőrök biztosították a rendet Miskolcon.²³ Elkészült a munkástanács pecsétje, így lehetővé vált a tagok számára kiosztott igazolványok hitelesítése. Jól mérték fel azt is, hogy a felfokozott hangulatban különösen fontos a lakosság minél gyorsabb tájékoztatása, ezért a megszületett határozatokkal azonnal a Borsodi Rádióhoz küldték Újlaky Csabát. A pártbizottságtól telefonon kapott engedély birtokában még délután adásba ment a munkástanács felhívása. A rend és nyugalom biztosítása érdekében önként jelentkező munkásokból és diákokból a munkástanács éjszakai ügyeletet állított föl. Telefonon kapcsolatba léptek a Miskolc melletti Pingyom-dombon állomásozó szovjet katonai alakulattal, kérve, hogy a kialakult parázs helyzetre tekintettel lehetőleg ne jöjjön szovjet katonaság a városba, „mert az csak benzin lenne a tűzre”. Biztosították őket, hogy a munkástanács ura a helyzetnek, a rendet fenn tudják tartani.²⁴ A külön-

19 Rásó: i. m. 42. o.

20 A Vasas Szakszervezettől az MDP KV központi ügyeletére érkezett telefonüzenet. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 58. o.

21 Makuch Mihály jkv. 1957. május 20. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307. Lásd még Rásó: i. m. 43. o.

22 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának összefoglaló jelentése, 1957. június 20. Farkas István vizsg. ir. TH V–146 144.

23 Déri Ernő jelentése az MDP KV központi ügyeletének (a továbbiakban Déri jelentése az MDP KV-nak), 1956. október 30. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 34. o.

24 Farkas jkv. 1957. június 7. Farkas vizsg. ir. TH V–146 144.

böző megmozdulásokról érkezett hírek szétzilálták a munkástanács ülését, de megállapodtak abban, hogy másnap délelőtt folytatják a munkát. Az egyetemi nagygyűlés és a megyei munkástanács felhívása nyomán már a délután folyamán több munkástanács alakult Miskolcon. Ezeket részint választották, de gyakran azokat tekintették tagoknak, akik a nagygyűlésen képviselték a munkahelyüket.

Jól mutatja a helyzet átmenetiségét, bizonytalanságát az, ahogy a rendőrség kerülni igyekezett a konfliktusokat. Vállalva a központi utasítás elszabotálásának vádját nem lépett fel a tüntetéssel szemben. Amikor a rádió vezetősége nem volt hajlandó adásba engedni a munkástanács közleményét, a megyei pártvezetés azonnal, telefonon engedélyezte azt.²⁵ Amikor pedig megérkezett a munkástanács ülésére a hír, hogy egy tüntető csoport a Borsodi Nyomdát ostromolja, a munkástanács vezetői hiába kérték Majtényi rendőr századost, hogy oszlassa fel a megmozdulást, ő csak arra volt hajlandó, hogy odaadja a gépkocsiját Nagy Attilának, hogy hamarabb a helyszínre érjen. Másfelől a fegyveres testületek vezetői további védelmi előkészületeket tettek: a honvédség például közel negyven pisztolyt adott ki a pártbizottságoknak, ahova ködkézigránátot és könnyeztető ködgyertyákat is szállítottak.²⁶

Nagy Attilának viszonylag könnyen sikerült elsimítania a zavart a nyomdánál, ahol azért tüntettek, mert a megadott határidőre nem jelent meg az elfogadott határozatokat tartalmazó röplap. Egyidejűleg a tüntetők további átvonuló szovjet erőket próbáltak feltartóztatni, egy kisebb egységet meg is állítottak, de Zombori alezredesék az összetűzés elkerülése érdekében a Bocskai laktanyába kísérték a katonákat, ahonnan azok csak másnap indultak tovább.²⁷ Zombori alezredes is felhívta a Pingyom-dombi szovjet parancsnokságot, kérve, hogy egységeik lehetőleg ne vonuljanak keresztül Miskolcon. Ezt követően a szovjetek egy katonai irányító állomást állítottak föl, így a várost elkerülő útra vezették a csapatokat.²⁸

Sokkal súlyosabb következményei lettek egy másik akciónak. A tömegtüntetés feloszlása után több elsősorban fiatal munkásokból álló csoport tennivágyását nem elégtették ki az elért eredmények, és elhatározták: Budapestre mennek, hogy fegyveres segítséget nyújtsanak a szabadságharcosoknak. Egy sajtós véletlen is közrejátszott abban, hogy a szervezők végül több teherautónyi fiatalt tudtak magukkal ragadni. A tömegtüntetés lezárásaként ugyanis nemcsak Nagy Attila szavalt a Petőfi-szobornál, hanem előtte Szűcs Iván színész is, aki meglehetősen hasonlított hozzá, de – Nagytól eltérően – ő támogatta a Budapestre vonulás tervét. A fiatalok közül tehát sokan abban a hitben indultak a fővárosba, hogy akciójukat a megyei munkástanács egyik vezetőjének tudott Nagy Attila is támogatja, ami némi hivatalos színt adott az akciónak.²⁹ Miután sikerült tehergépkocsikat szerezniük – többek között – a miskolci teherfuvarozási vállalatától, a Bocskai laktanyához és a város körül felállított útegekhez mentek fegyverért, útközben magukba olvasztva kisebb-nagyobb tüntető csoportosulásokat. A katonák megtagadták a fegyverek kiadását, a felkelők mégis megszerezték néhány puskát. Igen nagy számban – mintegy tucat-féltucat tehergépkocsival és autóbusszal, illetve vonaton – indultak Budapestre. Akadálytalanul átjutottak a még délelőtt megerősített Miskolc környéki útellenőrzéseken. Az egyik csoport Mezőkövesden egyesült az ott tüntetőkkel és a közeli Klementinán dolgozó építőalakulat katonáival, akikkel elfoglalták a rendőrkapitányságot, va-

25 Nagy Barnabás és társainak pere. MMB Nb. 1231/1957. Dolezsár Ferenc az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt.

26 A 39. honi légvédelmi tüzér ezred jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 4/33. 6. e.

27 Zombori jkv. 1957. április 30. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307. A szovjet katonák a hadosztály-parancsnokság laktanyájában voltak a sortűz, majd az azt követő ostrom és népitélet idején.

28 Az 58. honi légvédelmi tüzér hadosztály jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 4/30. 6. e.

29 Nagy Attila vallomása a bírósági tárgyaláson. MOL XX-5-h Földvári-per. Bír. ir. 651. o.

lamint a katonai kiegészítő parancsnokságot. Az innen szerzett fegyverekkel megerősítették fegyverzetüket.³⁰

A fiatalok elindulásának híre eljutott a még ülésező munkástanácshoz, ahonnan azonnal megbízottak mentek a megyei pártbizottságra és a rendőr-főkapitányságra, azt kérve, hogy akadályozzák meg, hogy a felkelők eljussanak Budapestre. A főkapitányságról el is indult egy egység, amelyet a tervek szerint elkísért volna Nagy Barnabás, a megyei munkástanács képviselője is, azonban ő végül kimaradt az akcióból.³¹ Mivel a teherautók már túljutottak Borsod megye határain, a párt és a rendőrség információs rendszerén értesítették a Heves megyei szerveket.

A fiatalok fokozatosan fennakadtak a főváros köré font gyűrűn. Három gépkocsit Egerben állítottak meg, és az őrizetbe vettek csak másnap, október 26-án engedték szabadon.³² Két vagy három jármű Hatvan határában futott bele egy az út mentén tüzelőállásba állított magyar katonai alakulatba, amely sortüzet adott le rájuk. Az egyik fiatal fejlövést kapott, és azonnal meghalt, a többieket a helyi honvéd laktanyába kísérték, majd visszafordították őket Miskolc felé.³³ Egy másik, kétszázötzöt fős egységet – akiknél több mint negyven puska volt – Verpeléten állítottak meg az utat lezáró harcokcsik.³⁴ A rendőrség vasútpolitikai osztálya nem sokkal éjjél után azt jelentette a pártközpont ügyeletének, hogy a Miskolcra Budapest felé tartó, fegyverekkel megrakott vonat elhagyta Hatvant, és Aszód felé közeledik.³⁵ Annak érdekében, hogy megakadályozzák bejutását a Keleti pályaudvarra, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiáról kirendelt szakasz megállásra szólította föl a gyorsvonatot Kőbánya felső vasútállomáson. A vonat – természetesen – nem tudott azonnal megállni, mire a katonák tüzet nyitottak. A megállás után a katonák átkutatták a szerelvényt, az utasokat megmotozták, de fegyvert senkinél sem találtak. Az akciónak két halálos és öt sebesült áldozata volt.³⁶ A vonaton Budapest felé közeledő fegyveresek hírével azonnal riasztották a még a pártközpontban tartózkodó miskolci küldötteket, figyelmeztetve őket, hogy ha a rádión megteremtendő kapcsolat segítségével nem tudják megállítani a szerelvényt, abban az esetben szét fogják lőni. Bogár Károlyékkal egy órai feszült várakozás után azt közölték, hogy a kísérlet nem sikerült, a vonat már túljutott Rákoson, kénytelenek fegyvert használni.³⁷ Földvári Rudolfot arról értesítették, hogy a vonatot aknára futtatták, és fegyverrel semmisítették meg a csoportot.³⁸

30 Déri jelentése az MDP KV-nak. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 34. o. A megyei kiegészítő parancsnokság jelentése szerint a felkelők mindössze három géppisztolyt és két pisztolyt zsákmányoltak a mezőkövesdi parancsnokságon. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 6/74. ő. e.

31 Nagy Barnabás önv. dátum nélkül. Nagy Barnabás vizsg. ir. TH V–145 094.

32 Babits László és társainak pere. MMB Nb. 1232/1957. elsőfokú ítélet. Mezőcsáti lt.

33 Bartus Sándor és társainak pere. MMB B. 103/1958. elsőfokú ítélet. Mezőcsáti lt. A Hatvan határában történt fegyverhasználatról beszámol Déri jelentése az MDP KV-nak. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 34. o. Lásd még A hatvani járási tanács elnökének jelentése az MDP KV központi ügyeletének, 1956. október 26. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 3. o.; A 26. közepes harcokcsi zászlóalj jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 3. ő. e. Utóbbiak azonban nem tesznek említést halálos áldozatról.

34 Déri jelentése az MDP KV-nak. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 34. o. Lásd még A 35. nehéz harcokcsizó ezred jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 4/7. ő. e.

35 A rendőrség vasútpolitikai osztályának jelentése az MDP KV központi ügyeletének. 1956. október 26-án. PIL 290 f. 1/19. ő. e. 3. o. A jelentésre ismeretlen személy kézzírással feljegyezte: „Apró elvtárrsal (a Katonai Bizottság tagja) közöltem, intézkedik!”

36 A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 1. ő. e.

A Miskolcra nem sokkal hajnali négy óra után érkező vonattal egy húsz-harminc főből álló csoport jött vissza. Érkezésükről előre értesítették a vasúti katonai szállításvezetőséget, akik azonnal őrizetbe vették a fiatalokat, és a megyei rendőr-főkapitányságra vitték.³⁹ Erről értesülve a megyei munkástanács elnökségének éjszakai ügyeletes, Papp Miklós telefonon kérte Kucsera alezredest, hogy – tekintettel a rendkívüli helyzetre – engedje szabadon azokat, akiknél nem találtak fegyvert, amit a főosztály vezetője meg is ígért. A rendőrségről – kihallgatásuk után – a fegyverrel nem rendelkezőket elengedték. Rajtuk keresztül terjedt el az őrizetbe vételek híre, és talán az is, hogy egyes helyeken fegyverhasználattal állították meg a Budapestre igyekvőket. Növelte az elégedetlenséget, hogy a rendőrség a városban tüntetők közül is többeket letartóztatott.⁴⁰ Az 1956-os tüntetések általános követelése volt a politikai foglyok és az őrizetbe vett diákok (általánosabban a fiatalok) szabadon engedése, ennek Miskolcon az éjszaka történeteiről elterjedő hírek kellő alapot is adtak. Így október 26-án reggel nyolc óra tájban tüntetők lepték el a városi és a megyei rendőr-főkapitányság előtti térségeket a letartóztatottak szabadon bocsátását követelve.

A tömeg hangulatát az előzőekben leírtak mellett az is felkorbácsolta, hogy immár másodszor virradtak egészen más körülmények között, mint ahogy éjszaka nyugalomra tértek. Az október 24-i biztató események után 25-én nem jelentek meg a követelések, és a küldöttség sem indult el Budapestre. Október 25-én a helyi hatalom képviselőinek jelenlétében alakították meg a megyei munkástanácsot, a rendőrség éjszaka mégis többeket őrizetbe vett. Az előző napon történeteket az emberek nem egy hatalomátvételi folyamat kezdeteként, hanem győzelemként értékelték, hiszen a rádió bementa, a nyomda megjelentette a határozatot, és megalakult a megyei munkástanács, amelyet támogatásukról biztosítottak a tanácsok és a fegyveres testületek. A középületekről lekerültek a vörös csillagok, és helyüket a nemzeti trikolor foglalta el, miként a rákosista Gerő helyét a Rákosi börtönét megjárta Kádár János. Az őrizetbe vételekben nem is a régi hatalom ellentámadását, hanem rendőri önkényt, túlkapást láttak, amivel szemben a hatalom által is jogszerűnek elismerten vélték fellépni. Mindezekon túl a város határában felállított szovjet irányító alakulat ellenére ismét szovjet egységek vonultak át a városon, közülük egy kisebb csoportot föltartóztattak a DIMÁVAG-nál, és ezt is a Rudolf laktanyába kísérték be.⁴¹

Mindeközben a helyi hatalmasok úgy érezhették, hogy a nehezen túlvannak, nem került sor vérontásra, és a rend további fenntartásában bizton számíthatnak a munkástanácsra. Erre mutat, hogy egyes szükségintézkedéseket felszámoltak, visszaszerelték például a városi hangos híradó stúdióját, és munkástanács-választásokat készítettek elő a tanácsok hivatalaiban.⁴² Zombori Sándor alezredest, értesülve a honvédelmi miniszternek az „ellenforradal-

37 Bogár Károly: *Hogyan történt?* 1957. nyár: Bogár-interjú, OHA, 253. sz. melléklete. Lásd még Bogár Károly valomlása a bírósági tárgyaláson. MOL XX-5-h Földvári-per. Bír. ir. 678. o. Bogárral egyezően mondta el az esetet Szitovszky Zoltán is. Uo. 692. o.

38 Földvári önv. MOL XX-5-h, Földvári-per. Op. ir. 1. kötet.

39 A 6. vasúti katonai szállításvezetőség, Miskolc jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 5/8. ő. e.

40 A vasúti és postaelhárítási alosztály vezetője szerint a mezőkövesdi akcióban részt vettek kívül a Tanácsház téren tüntetők közül is többeket őrizetbe vettek. Doros Imre jkv. 1957. március 18. Zombori vizsg. ir. TH V-146 307.

41 Zombori jkv. 1957. április 30. Zombori vizsg. ir. TH V-146 307.

42 Ganz Manfréd és társának pere. MMB Nb. 1234/1957. Bucsei István az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt. Lásd még Moravszki Antal és társainak beadványa, 1956. november 20. OSZK Kézirattára, 1956-os gyűjtemény. II/4. doboz, 2. ő. e.

mi lázadás” felszámolására kiadott parancsáról, úgy értékelte a helyzetet, hogy Miskolcon rend van, minden szükséges intézkedést megtettek, így két átvirrasztott éjszaka után aludni ment. A sajszentpéteri utat ellenőrző katonai egység ugyan kilőtte egy megállni nem hajlandó gépkocsi kerekét, de miután a benne ülőknél nem találtak fegyvert, továbbengedték őket.⁴³ A hivatalos hatalom más csoportjai azonban elégedetlenek voltak a helyzettel. A sztálinistákat zavarta, hogy noha egészen minimális mértékben, de mégis pozícióhoz jutottak párton kívüli erők – leginkább Papp Miklós személyében. Megaláznak érezhették, hogy tehetetlenek voltak olyan szituációkban, amelyekben egy politikailag képzetlen színész, Nagy Attila feltalálta magát. Elégedetlenek lehettek a rendőrség, elsősorban az államvédelem vezetői is. Úgy érezték, hogy 25-én komoly engedményeket tettek az összetűzések elkerülése érdekében: a gyülekezési tilalom ellenére nem léptek fel sem az egyetemvárosi nagygyűléssel, sem a Petőfi téri, majd a nyomda előtti tüntetéssel szemben. Tudomásul vették a munkástanács megalakulását, annak ülésén magas szinten képviseltették magukat. Mindezek után az emberek rendőrkapitányságot és hadkiegészítő parancsnokságot támadnak meg és fegyvereznek le, sőt megyehatárokon túl viszik a borsodi államvédelem gyengeségének nagyon is kézzelfogható bizonyítékait. A borsodi államvédelemben kezdettől volt hajlam a kialakuló válság erővel, méghozzá fegyveres erővel való megoldására.⁴⁴ Az éjszakai fegyveres akció az államvédelmi logika szerint könnyen érdemtelennek minősíthette a tömeget arra, hogy továbbra is kesztyűs kézzel bánjanak vele.

Hozzávetőleg ilyen körülmények között gyülekeztek reggel nyolc óra tájban a tüntetők a Rudas László utcai városi rendőrkapitányság, egyidejűleg a Zsolcai kapuban lévő megyei rendőr-főkapitányság (megyei főosztály) elé. A tömeg elszánt volt, de magatartásuk kezdetben még nem volt fenyegető: a hadkiegészítő parancsnokság – amelynek a hadosztály-parancsnoksággal együtt a Bocskai laktanyában volt a székhelye, átellenben a főosztállyal – tisztjei beszélgettek velük, igyekeztek rábírni őket a hazatérésre, de eredménytelenül. Amikor a tömeg magatartása kezdett fenyegetővé válni, a tiszték visszatértek a laktanyába, és a kijelölt védelmi helyekre állították a katonákat.⁴⁵ A munkástanács, akárcsak előző nap, rögtön a helyszínre küldte megbízottait, hogy igyekezzenek megakadályozni minden összetűzést. Nagy Barnabás ment a Rudas László utcába, akinek azonban nem sikerült távozásra bírni a tömeget. (A helyzetről beszámolt a munkástanácsnak, majd Lillafüredre ment, ahol átvette a Borsodi Rádió irányítását.⁴⁶) A rendőrkapitányság vezetői is igyekeztek meggyőzni a tömeget, hogy az épületben politikai okokból senkit, legfőképpen diákokat nem tartanak fogva (a fogdában ugyanakkor hét köztörvényes őrizetes volt⁴⁷), de ugyancsak eredménytelenül. Majtényi százados ekkor engedélyezte, hogy a tüntetők képviselői átvizsgálják az épületet, ám ez is hatástalan maradt, a tömeg már saját küldötteinek sem hitt, hiába engedtek be egymás után több csoportot is az épületbe. A városi kapitányságot végül a Kucsera államvédelmi alezredestől, a megyei főkapitányság vezetőjétől érkezett üzenet mentette fel a tömeg nyomása alól. Kucsera telefonon közölte Majtényi századossal, hogy a keresett személyek a főkapitányságon vannak, küldjék oda a tüntetőket, az őrizeteket szabadon fogják engedni.⁴⁸ (A főosztályon

43 Az 5. légvédelmi tüzér ezred jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 4/32. ő. e.

44 Ónodvári Miklós: Naplóm. *Északmagyarország*, 1956. november 4. Lásd még ugyanezt in *A vidék sajtója*. Összeállította és szerk. Izsák Lajos, Szabó József és Szabó Róbert. Budapest, 1996, Korona, 207. o. (A továbbiakban *A vidék sajtója*.)

45 A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 6/74. ő. e.

46 Nagy Barnabás feljegyzése, 1957. február 24. Nagy Barnabás vizsg. ir. TH V–145 094.

47 Nagy Ottó jkv. 1957. április 7. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

még tartott az éjjel elfogott felkelők kihallgatása.) A bejelentés nyugtatólag hatott, ráadásul Majtényiek rendőrtiszteket is adtak a tüntetők mellé, Kiss János rendőr főhadnagyot és Dudra Kálmán rendőr őrnagyot, a rendőrség vezetőjének politikai helyettesét, hogy ők vezessék át a tömeget a Zsolcai kapuba.⁴⁹ Útközben a tüntetők száma jelentősen nőtt, és a főosztály elé érve hatalmasra duzzasztották az ott demonstráló tömeget. Biztonságérzetüket nemcsak a kísé-
 rő rendőrtisztek, hanem a főosztály előtti tüntetéshez csatlakozott pártfunkcionáriusok, megyei és városi vezetők, valamint a Diákparlament és az üzemi munkástanácsok küldötteinek jelenléte is növelte.⁵⁰

A főosztályon felkészültek a tüntetők fogadására. Reggel kilenc óra tájban egy államvédelmi nyomozó szólt az erősítésképpen az épületben lévő belső karhatalmista szakasz-
 nak), hogy foglalja el kijelölt helyét az udvar felőli oldalon. Az utca felé civil ruhás államvédelmi nyomozók helyezkedtek el, ugyancsak golyószórókkal, géppisztolyokkal, valamint ké-
 zigránatokkal felfegyverezve.⁵¹ A vizsgálati osztály beosztottai – köztük nők, adminisztratív
 dolgozók is – puskákkal felszerelve a harmadik emeleten foglaltak tüzelőállást.⁵² Vagyis a fő-
 osztály védőt csak azt követően rendelték a kijelölt helyükre, miután áthívták a tüntetőket a
 városi kapitányság épületétől. Egyidejűleg valaki telefonon értesítette a megyei bíróság orvos
 szakértőjét, dr. Pfiogler Kálmánt, aki így emlékezik: „a rendőrség előtt felizgatott tömeg van,
 és valószínűleg lövöldözés lesz, és ha tehetem, siessek le esetleges segítségadás végett”⁵³.

A tüntetők képviselőit ez ideig nem engedték be a főkapitányságra, de tárgyaltak a Diák-
 parlamenttől, illetve a nagyüzemektől érkezett megbízottakkal, akik itt is eredménytelenül
 próbálták távozásra bírni a tömeget. Nekik sem hittek, őket is kollaborációval vádolták. Ami-
 kor a városi kapitányságról megérkezett a tüntetők másik csoportja, az ő négyfős küldöttségük
 a kísé-
 rő rendőrtisztek közbenjárására bejutott a főkapitányságra. Kiss János főhadnagy beszám-
 olt Gáti Gyula rendőr alezredesnek, a főkapitány bűnügyi helyettesének a történekről és a
 tömeg követeléséről, mire Gáti azt válaszolta, hogy éppen az őrizetesek szabadítását intézi.
 Kiss főhadnagy lekísérte a kapuhoz az öt fiatalot, és maga is távozni akart, ám a tömeg keve-
 sellette a szabadítottak számát, és visszaküldte őt, hogy hozza ki a többieket is. A tömeg
 csalódottsága teljességgel érthető, hiszen az előző nap folyamán több tehergépkocsival és
 autóbusszal indultak felkelők Budapestre, amihez viszonyítva nevelésesen kevés volt az öt
 szabadon bocsátott, noha a további követelésre még egy – csempészéssel vádolt – őrizetest
 is elengedtek. Nyugtatólag hatott ugyanakkor a bejelentés, hogy Verpeléten vannak miskolci
 letartóztatottak, de a tüntetők továbbra sem távoztak.⁵⁴ Kiss főhadnagy éppen visszaért az
 emeletre, amikor a főkapitányságról löni kezdtek.⁵⁵

48 Ezt a városi kapitányság valamennyi tisztje megerősítette. Lásd Majtényi Sándor jkv. 1958. január 11.; Jenei Imre jkv. 1957. április 26.; Bucsi Jenő jkv. 1958. január 11. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

49 Bukovics József jkv. 1958. január 11. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

50 Kun László kandidátusi értekezése. 171. o. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (a továbbiakban BAZMLT.). Az MSZMP és jogelőd pártjai Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és miskolci szervezetének iratai (a továbbiakban MSZMP iratai). XXXIII-5/2. 58. doboz.

51 Kertész Imre államvédelmi főhadnagy jkv. Miskolc, 1956. november 1. BMKI, belső karhatalom iratanyaga, 36. ő. e.

52 Ismeretlen ÁVH-s vagy rendőrségi alkalmazott visszaemlékezése. Idézi Ungváry: i. m. 81. o.

53 Dr. Pfiogler Kálmán megyei bírósági orvosszakértő kihallgatási jegyzőkönyve (a továbbiakban k. jkv.). Miskolc, 1956. december 6. Idézi Rásó: i. m. 115. o.

54 Balajti László jkv. 1957. június 14. Nagy Barnabás vizsg. ir. TH V–145 094.

A tüzelés megkezdéséről számos verzió született már a forradalom idején. Az biztos, hogy a tüntetőknek a városi kapitányságtól való távozását követően igen hamar, legfeljebb félóra elteltével eldőrdült a gyilkos sortűz.⁵⁶ A megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentésében negyed tíz szerepel. Kertész Imre karhatalmi főhadnagy még tartotta az eligazítást a védelemre kirendelt katonáinak, amikor megszólaltak a fegyverek.⁵⁷ Az egyik verzió szerint Antal Gyula kapuőr a tömeg nyomását megállítandó lőtt a kapu mennyezetébe, amit az ablakokban elhelyezett rendőrök, valamint az államvédelmiek tűzparancsnak értelmeztek, és tüzet nyitottak, illetve kézigránátokat dobtak a tüntetőkre. A tömeg indulata másnap is elsősorban Antal Gyula ellen irányult, őt tartották a leginkább felelősnek, és a vizsgálatot vezető nyomozó is így mondta el Nagy Attilának a történetet kihallgatásakor.⁵⁸ Október végén, november elején – amikor Miskolcon a megyei munkástanács ügyészsége kihallgatta az igazolásért jelentkező államvédelmieseket – a főosztály fogdaparancsnoka arról számolt be, hogy amikor erősödött a tömeg nyomása a kapura, az odaállított őrök beszóltak az épületbe, hogy lőhetnek-e, és csak ezt követően kezdődött a lövöldözés, vagyis feltehetően engedélyezték számukra a tüzelést.⁵⁹ A két leírásban közös, hogy a kapunál kezdődött a lövetés. Azt, hogy a kapunál elhelyezett védők legalábbis részt vettek a tüzelésben, bizonyítja, hogy az áldozatok egy részét azonos magasságból leadott lövések sebesítették meg.⁶⁰ Ennek a változatnak a gyengéje, hogy a tömeg nem támadhatta olyan erővel a kaput, ami fegyverhasználatot igényelt volna, hiszen a fogva tartottak kijöttek az épületből, visszaküldték Kiss János főhadnagyot az épületbe, és ő nem említi a jelentésében, hogy utána a tömeg benyomult volna, vagy akár csak kísérletet tett volna erre. Gyengíti e változat hitelét az a vallomás is, amely szerint a hír, hogy Vepeléten tartják fogva a miskolci fiatalokat, nyugtatólag hatott a tömegre, és hogy viszonylag hamar fegyverhasználatra került sor, ami kizárja azt a lehetőséget, hogy az eredménytelen tüntetés nyomán nőtt volna meg a kapura nehezedő nyomás.

Antal Gyula mellett Gáti Imre államvédelmi százados feleségét tartották még felelősnek Miskolcon a lövetés megkezdéséért, aki egyes szemtanúk szerint összecsavart kézigránátköteget dobott a tüntetők közé, és ezt követte a lövetés.⁶¹ Egy vörös hajú nőre, az egyik vezető tiszt feleségére egész délután vadásztak a felkelők, majd körözést adtak ki Gátiné ellen. Gátiné felelősségének ugyanakkor ellentmond, hogy a források szerint lőfegyverből leadott lövés vagy lövések előzték meg a sortűzet, és az is, hogy a def-csoport Gátinét október végén előállította, majd kihallgatása után elengedték, sőt elvitték rokonaihoz Hidasnémetibe.⁶²

55 Kiss János rendőr főhadnagy jelentése, 1956. december 3. BAZMLt. MSZMP iratai. XXXIII-5/1. 1. f. 438. doboz, 41. ő. e. A megyei rendőr-főkapitányság előtt történtek legfontosabb forrásai: Balázs Géza és társainak pere. Fővárosi Bíróság (a továbbiakban FB), Cys. 1057/1957. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL). Szarka József és társainak pere. MMB Nb. 1547/1957. Mezőcsáti lt. Ungváry: i. m. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

56 Nagy Ottó jkv. 1957. április 7. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307. Más úgy emlékezett, hogy mindössze öt-tíz perccel a tömeg távozása után hallották a lövéseket. Gombkötő Zoltánné jkv. 1958. január 10. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

57 Kertész államvédelmi főhadnagy jkv. Miskolc, 1956. november 1. BMKI, belső karhatalom iratanyaga, 36. ő. e.

58 M. Kiss Csaba interjúja Nagy Attilával az 56-os miskolci eseményekről. *Heti Hírnök*, 1989. július 19.

59 Urbán László államvédelmi őrmester jkv. Miskolc, 1956. november 5. (Vélhetően későbbre datált.) BMKI, belső karhatalom iratanyaga, 36. ő. e.

60 Ők élnek. *Északmagyarország*, 1956. november 1. Lásd még ugyanezt in *A vidék sajtója*. 190. o.

61 Interjú Benőcs Bertalannal. Készítette Molnár Adrienne, 1991. 1956-os Intézet OHA, 301. sz. 79–80. o.

62 Babits és társainak pere. MMB Nb. 1232/1957. elsőfokú ítélet. Mezőcsáti lt.

Este Kucsera alezredes még Miskolcon volt, és a megyei pártbizottság egyik munkatársával beszélgetve nem tudta megmondani, hogy ki adott tűzparancsot.⁶³ A népi tételek ügyében indított eljárások szerint a védelem parancsnoka, Vörös Balogh István rendőr százados adott parancsot a második emeleten elhelyezett őrségnek, hogy géppisztolyból adjanak le riasztólövéseket, és ezt értelmezték tévesen tűzparancsnak – többek tanúsága szerint két kilőtt rakéta adta volna meg a jelt a tüzelésre – az első emeleten elhelyezkedő védők.

Több forrás említi, hogy a tömeg fegyverrel is támadta az épületet, a főkapitányságra beengedett küldöttségeknek meg is mutatták a belövés nyomát: a külső ablaküvegen lejjebb volt a golyó ütötte lyuk. Ez azonban bentről történő kilövés esetén sem lehetett volna más-ként, így bizonyítékként nagyon kétes értékű, ráadásul a töltényhüvelyt is megmutatták a küldötteknek, ami még inkább gyengíti a belövésről szóló történet hitelét.⁶⁴ Egy 1959-ben kelt katonai jelentés szerint is konkrét támadás váltotta ki a lövetést: „egy kisebb huligán, bányászcsoporthoz tartozó személy dobott be a vasajtón, és erre indították meg a sortűzetet”⁶⁵. Ezt egyetlen más forrás sem erősíti meg, feltehetően a jelentésben keveredtek a sortűz és a főosztályt az követő ostromának az eseményei, utóbbi alkalommal a bányászok valóban használtak robbantószeret. A megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése szerint a sortűzet megelőzően „a tömegeből fegyveres támadás, lövöldözés nem történt”⁶⁶. Ezt megerősíti a hadosztály-parancsnokság jelentése. A két alakulat pedig közvetlen szemtanúja volt az eseményeknek.

Az eddig feltárt források nem teszik lehetővé annak egyértelmű megválaszolását, hogy hogyan, miért és kinek a parancsára került sor a számos halálos áldozatot és sebesültet követelő sortűzre. Tudjuk azonban, hogy október 26-án délelőtt – kísértetiesen azonos időpontban – használtak fegyvert a tüntetőkkel szemben Mosonmagyaróváron a határőrlaktanya előtt, Esztergomban az úgynevezett Sötétkapunál, nem messze a hadosztály-parancsnokságtól és Miskolcon a megyei rendőr-főkapitányságnál – ami központi utasítás meglétét valószínűsíti. A fegyveres testületek tűzparancsral rendelkeztek, de csak arra az esetre, ha fegyveres támadás éri az objektumaikat. Egyik helyen sem történt érdemi támadás az objektumok ellen, hiszen Mosonmagyaróváron a tüntetőket már odaérkezésükkor tűzzel fogadták, Esztergomban el sem jutottak a hadosztály-parancsnokság közelébe, és Miskolc esetében is hiteltelenség a támadásra utaló források. Utóbbi esetében további kérdéseket vet fel, hogy miért kellett áthívni a tüntetőket, és hogy ki és miért értesítette az orvost arról, hogy lövöldözés várható. A Borsod Megyei Munkástanács Ügyészsége a forradalom napjaiban többeket kihallgatott a sortűz ügyében, a fennmaradt jegyzőkönyvek és a megtorlás periratai sem adnak azonban választ a kérdésekre.

A lövetés nemcsak az épület előtt, hanem a főkapitányságon is óriási pánikot keltett. Kiss János főhadnagy arról számolt be, hogy a sortűz után találkozott a WC-ből kilépő Gáti Gyula rendőr alezreddessel: „odarahantunk hozzá, de nem tudtunk vele beszélni, mert olyan volt, mint aki meg van zavarodva. Azonnal eszembe jutott az 1946-os esemény, és arra gondoltam, hogy a kint lévő emberek megrohamozzák az épületet.”⁶⁷ Miközben Kiss főhadnagy menekülni próbált az épületből, államvédelmiskék ültelgették, majd valaki – még a kapun belül – szurronnyal megsebezte a lábát. Kiérve Veres orvos őrnagyot látta, aki elsősegélyben részesítette a földön fekvő sebesülteket. Veres őrnagyon kívül a megyei bíróság orvos szakértője is igye-

63 Déri korabeli naplója. Közli Rásó: i. m. 139. o.

64 Szarka és társainak pere. MMB Nb. 1547/1957. Mezőcsáti lt.

65 BAZ megyei összefoglaló jelentés. HL 56-os gyűjtemény, 6/a. ő. e.

66 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 6/74. ő. e.

67 Kiss rendőr főhadnagy jelentése, 1956. december 3. BAZMLt. MSZMP iratai. XXXIII-5/1. 1. f. 438. doboz, 41. ő. e.

kezett szakszerű segítséget adni a sebesülteknek. A rendőrkapitányságon uralkodó pánikot és az ezzel egyidejű tehetetlenséget igazolja Vörös Balogh István rendőr alezredes és Németh János rendőr hadnagy október 27-én megkezdett kihallgatása. Ekkor elmondták, hogy 26-án nem lőttek, nem is lőhettek, „mert őket a bennük nem bízó ÁVH-sok előzőleg bezárták a garázsba.”⁶⁸ Ugyan Vörös Baloghéknak komoly érdekük fűződött ahhoz, hogy a fenyegető hangulatban tisztázzák a szerepüket, de az általuk elmondottakat megerősíti Kiss János, aki ugyancsak arról számolt be, hogy őt a lövetés megkezdésekor egy ÁVH-s bezárta az egyik szobába, és ez történt a főosztály épületében tárgyaló diákparlamentari küldöttekkel is.⁶⁹

A sortűz után a tömeg szétrebbent, de a főkapitányság közelében maradt. Többen a szemközti lévő laktanya katonáihoz fordultak fegyverért és védelemért. A katonákban meg is volt a szándék, hogy az ÁVH ellen fordítsák fegyverüket, a lövetés hírére azonnal az udvarra siető Zombori Sándor alezredes is alig tudta visszatartani tisztjeit a főosztály ostromától.⁷⁰ A rendőrség és az államvédelem vezetői úgy döntöttek, hogy a forradalmi szervektől, a Diákparlamenttől, még inkább a nagyüzemekben megalakult munkástanácsoktól kérnek segítséget. A sortűzet követő pillanatokban széttört vagy legalábbis fellazult az épületet körülvevő embergyűrű – ezt kihasználva küldöttségek indultak a miskolci nagyüzemekhez, de voltak tiszték, akik éltek az alkalommal, és elmenekültek, sorsukra hagyva társaikat és beosztottaikat. Két rendőrtiszt érkezett a DIMÁVAG-ba, egy államvédelmi tiszt pedig az LKM-ben számolt be a történekről. Utóbbi közölte Rozgonyi Ernővel, hogy az államvédelem alárendeli magát a megyei munkástanácsnak, és „a parancsnokságot a munkásválasztmány kezébe teszi le”⁷¹. Rozgonyi a gyári hangos híradóban bejelentette, hogy a megyei munkástanács átveszi a parancsnokságot az államvédelem fölött.⁷² Nem vállalta azonban, hogy személyesen menjen be a főkapitányságra, helyette a feladatra önként vállalkozó Miklós Zoltán nemzetőrt bízta meg. Miklós Zoltánt munkástanácsi igazolványának felmutatása után beengedték az épületbe, de hiába tolmácsolta Rozgonyi üzenetét, azzal a rendőrök nem voltak megsegítve. Ezért úgy határoztak, hogy Gáti Gyula alezredes menjen vissza Miklós Zoltánnal az LKM-be, és hívja a főkapitányságra a munkástanács valamelyik vezetőjét, aki képes és mer tárgyalni a felhevült tömeggel. Gátiék azonban nem jutottak messzire. Hiába öltözött civilbe az alezredes, az újra az épület köré gyűlő tömeg körülvette őket. Miklós Zoltán munkástanácsi igazolványával igazolta magukat, amikor riasztólövéseket adtak le az épületből a védelmükre. Így átmenetileg sikerült egérutat nyerniük, de az újabb fegyverhasználat fokozta a haragot, egyben leplezendő lépésnek, esetleg menekülésnek mutatta Gáti kísérletét. Gáti és Miklós Zoltán az egyik közeli épület pincéjébe menekült, de hamarosan megtalálták őket. Gáti Gyulát a tömeg eszméletlenül verte, majd nyakánál fogva egy teherautó mögé kötötték, és a Zenepalotához vonszolták, ahol felakasztották. Miklós Zoltánt egyik munkatársa igazolta, így ő viszonylag könnyebb sérüléseket szenvedett.⁷³

A sortűzet követően a tömeg egy része szétszéledt a környező bányákba, nagyüzemekbe híret víve az ÁVH brutalitásának. Megrohanták az ismert fegyverraktárakat és fegyverkészítő üzemeket, köztük a Nehézszerszámgépgyárat, ahol ágyúkat gyártottak. Ezeket ugyan nem

68 Reményi Sándor jkv. 1957. június 27. Farkas vizsg. ir. TH V–146 144.

69 Renn Oszkár és társainak pere. MMB B. 1720/1957. Gónusz Sándor az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt.

70 Zombori jkv. 1957. április 30. és Benőcs jkv. 1958. június 13. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

71 Makuch jkv. 1956. november 23. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

72 Miklós Zoltán pere. MMB B. 1024/1958. Rozgonyi Ernő az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt. Az esetet Rozgonyival teljesen egyezően mondja el Makuch előző jegyzetben idézett vallomása, 1956. november 23.

73 Miklós pere. MMB B. 1024/1958. Miklós az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt.

sikerült megszerezniük, de több üzemőrség teljes fegyverzetét és az üzemekben tárolt fegyvereket elvitték. Lefegyverezték a vasútállomást biztosító karhatalmistákat és katonákat, több közeli község rendőrségét és a város körül elhelyezett ütegek egy részét. A tömeg indulata és lendülete olyan hatalmas volt, hogy sehol sem merték útjukat állni.⁷⁴

A lövetés híre sok helyen a sztrájkot szervezni és munkástanácsot választani kezdő, mozgásban lévő tömeghez érkezett meg. Ormosbányán a reggeli műszak már nem szállt le a bányába. A bányászok készültek bevonulni Miskolcra, hogy ismertessék követeléseiket. Ennek megakadályozására Rozgonyi Ernő, a megyei munkástanács elnöke ment ki Ormosbányára, és ugyan nem sikerült elérnie a munka felvételét, de azt igen, hogy ne mindenki, hanem csak egy küldöttség menjen Miskolcra. A sortűz hírére azonban a bányászok minden rendelkezésre álló közlekedési eszközön megindultak a városba, magukkal sodorva az útban eső bányák munkásait is.⁷⁵ Az általános riadalmat, amit jöttük keltett, jól szemlélteti a pártbizottságról az MDP KV-nak küldött jelentés: [Az] „ormospusztai bányászok dinamittal felszerelve közelednek Miskolc felé. [Ki]jelentették, amennyiben nem adják ki nekik az ÁVH-sokat, akkor kő kövön nem marad Miskolcon.”⁷⁶

A régi hatalom erői tehetetlenül álltak a közelgő események előtt, miközben az éppen csak megalakult munkástanácsok igyekeztek elhárítani a még nagyobb katasztrófát. Babits László, a Mezőgazdasági Gépjávitó Vállalat munkástanácsának elnöke, a határőrség miskolci laktanyájába ment, kérve a parancsnokot, hogy lépjenek föl a további vérontás elkerülése érdekében, Dunai alezredes azonban – a megfelelő parancs hiányára, illetve arra hivatkozva, hogy neki a saját laktanyáját kell védenie – nem tett semmit.⁷⁷ A városi tanács elnökhelyettese a sortűz hírére bezáratta a városháza kapuját, de amikor a tömeg az épülethez ért, ellenállás nélkül hagyta, hogy birtokba vegyék a város hangos híradóját, amely még az ostrom megkezdése előtt beszámolt az ÁVH brutalitásáról, annak megbosszulására szólítva föl az embereket.⁷⁸ A megyei munkástanácsba a MÁV küldötteként bekerült Makuch Mihály a vasútállomáson fogadta a Miskolcra érkező ormosbányaiakat. Bejelentette, hogy a megyei munkástanács átvette a hatalmat a fegyveres testületek fölött, és felszólította a bányászokat, hogy fegyelmetlenül tüntessenek, tartózkodjanak az önbíráskodástól, a bűnösöket törvény előtt fogják felelősségre vonni. Szavait a bányászok megtapsolták, majd sorokba rendeződve elindultak a főkapitányság felé.⁷⁹

A megyei munkástanács kétségbeesett kísérletet tett arra, hogy a követelések azonnali és teljes kielégítésével fékezze meg a forradalmi erőszakot. Madách Imre drámáját, *Az ember tragédiáját* idéző (milliók pusztulnak egy miatt) táviratot küldtek a kormánynak, amelyben az egyre súlyosabbá váló helyzetre való tekintettel követelték a szovjet csapatok azonnali kivonását az egész országból. „Ellenkező esetben fájó magyar szívvel kell megállapítani, hogy a vérengzést és az ártatlan magyar életek pusztulását megakadályozni nem lehet.”⁸⁰ A munkás-

74 Keller és társainak pere. MMB Nb. 181/1958. Nagy Béla és Keller az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt. Lásd még Az 58. honi légvédelmi tüzér hadosztály jelentése. HL 1956-os gyűjtemény, 4/30. ő. e. Szabó József önv. Újlak vizsg. ir. TH V–145 092.

75 Jelentés az MSZMP megyei intéző bizottsága részére, 1957. március 21. BAZMLt. MSZMP iratai. XXXIII-5/1. 1. f. 442. doboz, 1. ő. e.

76 Gyárfás János és Déri jelentése közvetlenül Kádár Jánosnak, Miskolc, 1956. október 26. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 37. o.

77 Babits László és társainak pere. MMB Nb. 1232/1957. elsőfokú ítélet. Mezőcsáti lt.

78 Ganz Manfréd és társának pere. MMB Nb. 1234/1957. Ganz az elsőfokú tárgyaláson. Mezőcsáti lt.

79 Petri István jkv. 1956. november 26. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

tanáccsal azonosan ítélte meg a helyzetet Déri Ernő, a városi pártbizottság első tikára, igyekezve másra háritani a felelősséget: „Az egész fegyveres tüntetés alapvető oka, hogy Nagy Imre elvtárs tegnapi válaszában nem szerepel, hogy a szovjet csapatokat kivonják az országból. Ha ez szerepelt volna, vagy szerepelne, akkor az egészet könnyen le lehetne szerelni.”⁸¹ A munkástanácsoktól és a Diáksparlamenttől számos küldöttség érkezett a főosztályra, ezek egy része be is jutott, de sem a tömeg lecsillapítására, sem az épület megvédésére nem voltak képesek. A Diáksparlament azon akciója hozott egyedül eredményt, amely során ötven diákat küldtek a városba a sebesültek mentésére és véradásra.

Délelőtt tizenegy óra előtt már szabályos ostrom folyt, amelyben diákok, például a Zalka Máté Technikum tanulói is részt vettek.⁸² Az épület kijárait a tömeg lezárta, igyekeztek a kapukat befeszíteni, miközben kézfegyverekből lőtték az épületet. A védők ellenállását megtörte az, hogy vezetőik közül többen elmenekültek. A főosztályon maradtak több kísérletet tettek arra, hogy átadják a parancsnokságot az épületbe érkezett küldötteknek, ennek sikertelensége után döntöttek úgy, hogy leteszik, illetve elzárják a fegyvereket, és kítűzik a fehér zászlót. Igyekeztek elbarikádozni a bejáratot és a lépcsőket, a védők zöme pedig a felsőbb emeletekre és a padlásra húzódott vissza. Elmenekülése előtt Kucsera László alezredes a városi kapitányság rendőreit is eltiltotta a fegyverhasználatól.⁸³

A főosztályon maradt tisztek döntését számos tényező indokolta. A tömeg elkecseregett dühét tapasztalva nyilvánvalóvá vált, hogy az épületet a megerősített őrség és a nagy mennyiségű fegyverzet ellenére is csak ideig-óráig védhetik, és csak azon az áron, hogy a harcnak még több áldozata lesz, ezáltal még nagyobb lesz az ellenük forduló harag. Amennyiben a tömeg harcban foglalja el a főkapitányságot, kezükre kerülnek a fegyverek, aminek iszonyatos öldöklés lehet a következménye. Külső segítségre pedig semmi esély sem volt. A honvédség egyelőre semleges maradt, a hangszórón keresztül a tér elhagyására próbálták rávenni az embereket, de a laktanya padlásán elhelyezett golyószóró a főosztályt is fenyegette, így annak védői a katonákkal szemben is igyekeztek felkészülni a védelemre. A megyei munkástanács-tól küldöttség érkezett a honvéd laktanyába, akik bejelentették, hogy átvették a hatalmat a fegyveres testületek fölött. Zombori Sándor a hangszórón keresztül tájékoztatta erről a tüntetőket, bejelentette, hogy a honvédség a nép mellé áll, és nem hajlandó löni az emberekre. Ugyanezt elmondta a munkástanács küldötte is. Zombori alezredes arra szólította föl a főosztály védőit, hogy szüntessék be a tüzet, tegyék le a fegyvert, ebben az esetben biztosítják szabad elvonulásukat.⁸⁴ A honvédséghez hasonlóan foglalt állást a Nehézszerszámgépgyárnak a főosztály épületében tartózkodó küldöttsége, akik arra figyelmeztettek, hogy amennyiben nem szüntetik be az ellenállást, a tömeg kezére kerülhetnek a gyárban készített ágyúk és a mintegy hatezer puská.

A főkapitányságon kialakult szituációban a védők és a küldöttségek mindezt fenyegetésnek értelmezték. A bent tartózkodó diákok úgy emlékeztek, Zombori azzal fenyegetőzött, hogy szétlöveti az épületet.⁸⁵ A védők elhagyatottságát a pártbizottságról érkezett telefonüzenet tet-

80 A Borsod Megyei Munkástanács üzenete a kormánynak, 1956. október 26. 11 órakor: PIL 290. f. 1/19. 6. e. 43. o.

81 Déri jelentése az MDP KV-nak. PIL 290. f. 1/19. 6. e. 35. o.

82 Határozattervezet fegyelmi ügyekben. Lehoczky Sándor ügye, Miskolc, 1957. június 5. BAZMLI. XXXIII-5/1. 1. f. 434. doboz, 3. 6. e.

83 Doros Imre jkv. 1957. március 18. Zombori vizsg. ir: TH V-146 307.

84 Zombori jkv. 1957. június 10. és Benőcs jkv. 1957. június 8.; Hajdu Károly jkv. 1957. június 27.; Tóth jkv. 1957. június 6. Zombori vizsg. ir: TH V-146 307.

85 Ungváry: i. m. 86. o.

te teljessé: „felelősségre vonták a főosztály vezetőjét, hogy miért lőttek a tömegre, és a főosztályvezetőre tolták a felelősséget”, noha korábban parancsot adtak az épület megvédésére.⁸⁶ Mintegy tizenöt-húsz perces védekezés után Vörös Balogh István rendőr alezredes kiadta az utasítást a fegyverek elzárására. Ezt azonban nem mindenki teljesítette. Olyan nagy számban voltak ugyanis fegyverek a főosztályon, hogy azok nem fértek be a raktárakba, de nem is mindenki volt hajlandó megválni a fegyverétől, míg volt, akihez el sem jutott a parancs. A kapitányság épületére kitűzték a fehér zászlót, de már késő volt: a tüntetők ekkorra betörték a kapukat, és elárasztották az épületet, a megtalált fegyvereket magukhoz vették, egy résztüket kidobálták az utcára, ahonnan tovább lőtték az épületet, miközben néhány rendőr és ÁVH-s a megtartott fegyverével igyekezett védekezni.

Más úton is kerültek azonban ostromlók a főosztályra. A belső karhatalomtól kivezényelt szakasz nem vett részt a harcban, sőt amikor látták, hogy az államvédelmi nyomozók a tüzelés elől az épület egyik beugrójának oltalmába húzódo fegyvertelen tüntetőket is lövik, igyekeztek azokat menteni, és nadrágszíjakkal húzták fel őket az ablakokba. Miután már tizenöt-húsz embert besegítettek, egy államvédelmi nyomozó érkezett, aki a vele jött géppisztolyos rendőrnek parancsot adott a tüzelésre, ezt azonban a rendőr megtagadta, fegyverét eldobta, majd mindketten eltűntek egy szomszédos szobában. Ezt követően a civilek magukhoz vették a karhatalmisták fegyvereit, és csatlakoztak a főkapitányságra ekkor beözönlő felkelőkhöz.⁸⁷

A főosztályt elfoglaló tömegben voltak olyanok, akik eleve azzal a céllal mentek be, hogy (legalább egyeseket) megmentsenek a népharag elől, mert ismerősük, rokonuk volt a védők között. A munkástanácsai, egyetemi küldöttségek – de mások is – azért akarták megakadályozni a népítéletet, hogy biztosítsák a bűnösök majdani törvényes felelősségre vonását, míg természetesen voltak olyanok is, akik vérre, bosszúra szomjaztak. A rövid idő alatt mesterségesen hatalmasra, ipari körzettel duzzasztott Miskolc nagyon nagy pauper, a kor gazdaság- és büntetőpolitikáját megszenvedett, annak kiszolgáltatott lakossággal rendelkezett, akiket huli-gánoknak, lumpenproletároknak bélyegeztek, és számukra ekkor érkezett el a bosszúállás lehetősége. Voltak a tömegben bűnözők is, hiszen Miskolcon ugyanúgy, mint a szocialista iparosítás többi frekventált városában (Sztálinváros, Komló stb.) az országos átlagnál sokkal rosszabb volt a közbiztonság, több volt a köztörvényes bűncselekmény, nagyobb számban éltek visszaeső bűnelkövetők.

A lincselés általános elítélése mellett szükséges rámutatni a miskolci népítélet néhány alapvető jellegzetességére. Szemben például a budapesti Köztársaság téren történekekkel – ahol ugyancsak ostrom előzte meg az elfogott védők felkoncolását –, Miskolcon egyetlen sorozott államvédelmi katonának sem esett bántódása. A honvédség segítségével biztonságba helyezték őket a Bocskai laktanyában.⁸⁸ Jóllehet elképzelhetetlen, hogy a nekibőszült, bosszúszomjas tömeg népítélete igazságos legyen, Miskolcon mégis azt tapasztaljuk, hogy a tö-

86 Jelentés az MSZMP megyei intézőbizottsága részére a Borsod megyei rendőr-főkapitányság tevékenységéről, Miskolc, 1957. április 20. BAZMLA. MSZMP iratai. XXXIII-5/1. 1. f. 433. doboz, 3. é. d. Lásd még Nagy Ottó jkv. 1957. április 7. Zombori vizsg. ir. TH V-146 307. – Más forrás szerint a sortűz után az egyik pártbizottsági titkár azt válaszolta a főosztályból további utasításokat kérő tisztnek, hogy „amit sütöttek, azt egyék meg”. Az egyik népbíró feljegyzései. MOL XX-5-h Földvári-per. Bír. ir. 178. o.

87 Kertész államvédelmi főhadnagy jkv. Miskolc, 1956. november 1. BMKI, belső karhatalom iratanyaga, 36. é. e. – Kertész vallomását igazolja, hogy sem neki, sem karhatalmistáinak nem esett bántódásuk, amint vallotta: „köszönték, és csókoltak bennünket, amiért nem lőttünk közéjük”. A karhatalmisták megéljenzését megerősíti: Pfiegler k. jkv. Miskolc, 1956. december 6. Lásd Rásó: i. m. 114. o.

88 Zombori jkv. 1957. április 30. Zombori vizsg. ir. TH V-146 307.

meg „megválogatta” áldozatait. Erre mutat, hogy amikor a bántalmazott Petrik István rendőr hadnagyról a nála megtalált igazolvány alapján úgy vélték, hogy egyszerű gépkocsivezető, ütlegetését abbahagyták, és Petrik ha sebesülten is, de el tudott menekülni.⁸⁹ A Gáti Gyula alezredesten kívül meggyilkolt két rendőrtisztről (Ráduly József százados és Strelec János hadnagy) utóbb nyilvánvalóvá vált, hogy a rendőrök közé beépített titkos államvédelmi alkalmazottak voltak.⁹⁰ A Kádár-korban a tömeg fékevesztett brutalitását a Gáti Gyula alezredest mellé felakasztott „egyszerű gombügynök”, Freimann Lajos sorsával vélték bizonyítani. Rásó József levéltáros kutatása azt bizonyítja, hogy Freimann Lajos, amennyiben valóban így hívták, nem egyszerű kereskedő, hanem államvédelmi tiszt volt, amint ezt a boncolásakor nála megtalált ÁVH-s pecsét bizonyítja.⁹¹ Az ő kiléte további megválaszolandó kérdéseket vet fel, hiszen nem a miskolci államvédelem állományához tartozott, őt a boncoláskor egyetlen ÁVH-s vagy rendőrtiszt sem ismerte fel. Lehet, hogy csak kíváncsisága sodorta Gáti Gyula felakasztása után a tömegbe, de nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy október 26-án még működött az ÁVH, amelynek rutin jellegű feladata volt a tömegbe vegyülve információkat szerezni vagy dezorganizálni. A Rudas László utcai rendőrkapitányság előtti tüntetésen is ott volt vezetőinek utasítására, „szolgálati ügyben”, de természetesen civilben, Zeke Antal államvédelmi hadnagy,⁹² és más forrás is megerősíti, hogy az egyenruhás rendőrtiszteken kívül civilbe öltözött nyomozó is elkísérte a tömeget a Rudas László utcából a megyei főkapitányság elé.⁹³ Egyelőre kérdéses az is, hogy Freimann miért akasztották föl: azért, amit mondott, azért, amit mondtak rá, azért, mert menekülni próbált, vagy mert zsidó volt.

A Kádár-kor hivatalos történetírása a meglincselt áldozatok közé sorolta Mohai István államvédelmi századost. Miskolcon 1956-ban is mindenki úgy tudta, hogy Mohai öngyilkos lett – természetesen a népharagtól való félelmében. Ezt megerősíti, hogy az épületből a háztetőn keresztül menekülő és a szomszédos cukrászdában elbújó Mohairól a miskolci népíró nagy pere, a Balázs Géza és társai ellen lefolytatott eljárás ítélete nagyon nyomatékosan állapította meg, hogy miután a tömeg betörte a cukrászda bezárt ajtaját, „oda behatolva Mohai István századost a cukrászdából élő állapotban kihozták”⁹⁴. A hasonló tárgyú ítéletek az „élő állapotban” kifejezést olyan alkalmakkor használták, ha ez fontos volt abban a tekintetben, hogy a bántalmazott áldozat még élt akkor, amikor a vádlott az ellene irányuló cselekményt elkövette, tehát az illető társtettese volt a gyilkosságnak. Mohait azonban kihozatalát megelőzően nem bántották. Az öngyilkosság tényét erősíti viszont az MTI miskolci kirendeltségének – „részben személyes élmény, részben hallomások alapján” – adott jelentése, amelyben azt írják, hogy Mohai százados „főbe lőtte magát, amikor elvágták menekülési útját”⁹⁵.

Megkülönbözteti a többi hasonló esettől a lincselést annak korabeli értékelése is. „Megbűnhődtek, akik fegyvert használtak a miskolci felkelők ellen!” – tudósított a Borsodi Rádió és a másnap megjelenő *Északmagyarország*.⁹⁶ Más jelentések is ugyanebben a hangnemben

89 Balázs és társainak pere. FB, Cys. 1057/1957. elsőfokú ítélet, BFL.

90 Lengyel István jkv. 1958. január 11. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

91 Pfliegler k. jkv. 1956. december 6. Rásó: i. m. 114–115. o. – Freimann Lajos története egyébként is számos hihetetlen részletet tartalmaz, mint például hogy a szállodába bemenekült Freimannt üldöző tömeget a hotel igazgatója nem engedte be az épületbe. Freimann ezután mégis továbbmenekült, és kiugrott az ablakon a szikvizüzem tetejére stb. Lásd Balázs és társainak pere. FB, Cys. 1057/1957. elsőfokú ítélet. BFL.

92 Zeke Antal jkv. 1957. május 24. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

93 Doros Imre jkv. 1957. március 18. Zombori vizsg. ir. TH V–146 307.

94 Balázs és társainak pere. FB, Cys. 1057/1957. elsőfokú ítélet. BFL.

95 Az MTI miskolci kirendeltségének jelentése, 1957. október 27. PIL 290. f. 1/20. 6. e. 40. o.

tájékoztattak a történekről. Az MDP KV Párt- és Tömegszervezetek Osztályának küldött tájékoztatás kiemelte: „Egységes szolidaritás jellemzi a munkás és bányász és a különböző dolgozókat [sic!]. Például a munkások segítségére siettek a bányászok, amikor a rendőrség a békésen tüntető tömeg közé lőtt, ők robbantották fel a rendőrség vaskapuját. A bányászok segítségével hozták a munkások az ÁVH[-s] és rendőr őrnagyokat, aki[ke]t a zeneiskola épületében felakasztottak, ez megtorlás volt a munkások részéről, amiért fegyvertelenül tüntető munkásokra lőttek.”⁹⁷

Az eseményeknek több mint húsz halálos áldozata volt, a népítélet áldozataival (és Antal Gyula másnapi meglinceselésével) együtt. A megyei munkástanács utasítására október 27-én az áldozatokat felboncolták, dr. Pfiégler Kálmán huszonegy elhunytat vizsgált meg: hét rendőrt és államvédelmist, valamint tizennégy polgári személyt, köztük két fiatalekorút.⁹⁸ A szakirodalom huszonöt halálos áldozatot tart számon,⁹⁹ a forradalom áldozatait és a károkat felmérő jelentés összesen huszonkét halottról tud, akik a forradalmi eseményekkel összefüggésben veszítették életüket 1956 októberében.¹⁰⁰ A forradalom leverését követő megtorlás során hét embert végeztek ki jogerős bírói ítélettel az október 26–27-i népítéletekben való részvétel vádjával, így velük együtt ez a két nap több mint harminc halálos áldozatot követelt Miskolcon.

96 *A forradalom hangja*. Szerk. Kenedi János. Budapest, 1989, Századvég Kiadó–Nyilvánosság Klub, 114. o.; Megbűnhődtek, akik fegyvert használtak a miskolci tüntetők ellen. *Északmagyarország*, 1956. október 27. Lásd még ugyanezt in *A vidék sajtója*. 178. o.

97 Jelentés az MDP KV PTO-nak, 1956. október 26. PIL 290. f. 1/19. ő. e. 95. o.

98 Pfiégler k. jkv. 1956. december 6. Rásó: i. m. 114. o.

99 Ungváry: i. m. 96. o.

100 *Északmagyarország*, 1956. december 5.